Farkas László

Juhász Ferenc, szavaival idézve

Emlékezve és vitatkozva, saját szavaival jelenítjük meg a költőt, kilencvenegyedik születésnapja közeledtével. Egy vele készült egykori interjú közlésével.

A kilencvenes évek elején Farkas Katalin szerkesztő és Babiczky László rendező lehetőséget kaptak a televíziótól, hogy XX. századi költőportrék *címmel sorozatot készítsenek jeles élő költőkről. Négy beszélgetésben voltam én a kérdező, Mátyás Ferencet, Marsall Lászlót, Csukás Istvánt, és talán elsőként Juhász Ferencet kellett faggatnom. Őt aztán nem volt nehéz, mert harmincegy évet éltünk együtt az Új Írás szerkesztőségében, ebből tizenhét évig a főszerkesztőm volt, s két évvel azelőtt együtt sirattuk el a lapot.*

A lemez, amelyről dolgozom, nem teljes, erősen megkurtított felvétel. Elmaradt kérdéseimet, közbeszólásaimat nem hiányolom, csak azokat őrizték meg az archiválók, amelyeknek szerepe volt a dialógusokban. A költőre jellemző nyomatékosító ismétléseket és a pontos szavakat kereső szüneteket kitöltő „ugye" szavakat ritkítottam, de jelzésként néhol meghagytam. A tévéfelvételen ugyan plasztikusabban, de a leírt szavaiban is jellemzően jelenik meg a költő, hol a közhiedelemmel, hol velem , hol a közállapotokkal vitatkozva. Egyszer racionálisan, érvelve, másszor költői választékossággal.

Leírom a szöveget, kiegészítem, majd vitatkozom.

Huszadik századi költőportrék

Juhász Ferenccel beszélget Farkas László irodalomtörténész

J. F. Mielőtt elkezdenénk ezt a beszélgetést részletesebbé tenni, engedd, hogy azt mondjam, egy ilyen beszélgetéshez is ihlet kell. Ez még akkor is igaz, hogyha azt mondom neked, amit annyiszor mondtam szerkesztőségi beszélgetéseink alatt, hogy az ihlet az egyrészt van, másrészt meg is teremthető, előállítható. Mert mindenhez kell ihlet. A lét minden pillanatához kell ihlet, egy beszélgetéshez is.

…

Egyébként úgy élek én itt ebben a lakásban, mint egy írásra ítélt szerzetes a cellájában. A szó legegyszerűbb értelmében nincs más dolgom, a napi apróbb tevékenységen kívül, amit örömmel teszek, természetesen. Ami a családi létnek a forgatagában és magában

állandóan kell legyen, nincs más dolgom, minthogy írással töltsem meg azt a nyolc-tíz órányi csöndet, ami tényleg hulló lombként vagy avarként, levélként beföd. Hogy legalább formailag, vagy nem is formailag, de legalább bensőmben kiszabaduljak abból a berácsozott létből, vagy cella-létből, amelyben élek.

…

F. L. A rosszkedvű napokból, a depressziós rosszkedvből hogyan próbálsz menekülni, ha…

J. F. Nem! Nem vagyok depressziós! Nem vagyok rosszkedvű! Fáradt vagyok, ezt mondtam. Nem vagyok rosszkedvű, nem vagyok depressziós! Való[já]ban a szívem egy vidám, - mint egy vidám virágzás (nevet, fejét fogja). Valóban nem vagyok se depressziós, se rosszkedvű. Össze nem hasonlítható, mondjuk, ez az állapotom, az 56 utáni mély depresszióval. A teremtő depressziót értem, nem csak az orvosit, ugye. Amikor annyi mindennek a függvényében éltünk. Hát ebben nagyon segítőek, óriásiak az ilyen *aranybordák*, ugye… Feleségek, gyerekek, az egész összetartó bordázat. Olyanok, mint a halbordák, egy – ugye – létezés-testben. De aranyból. Úgyhogy nem omlik szét, hála istennek, nem válik le a létezésem húsa erről a vázrendszerről. Hát rosszkedvű nem vagyok. Illetve depressziós nem vagyok, rosszkedvű igen, nagyon sokszor, nagyon sokszor. Még azt is merem mondani, hogy keserű. Kérlek szépen, próbálom kitalálni az idő jövőjét, fejemben, olvasmányaimban, töprengéseimben, kevésbé barátaimmal, mert, mert maradtunk ketten-hárman, ugye. Ráadásul az én életemben az történt, hogy én egy nemzedékkel korábbi emberek között nőttem fel, és éltem. De a velem korúak, itt négy-öt évnyi különbség nem jelent semmit – mind meghaltak. Tehát *otthonabban* vannak a Farkasréti vagy a Kerepesi temetőben, mint, mint az utcákon. Otthonuk egyrészt a temetőföld, másrészt az ember szíve.

(Itt néhány kiegészítést kell közbeiktatnom.)

F. L. Van-e testvéred a legújabb kori magyar irodalomban? … Tudod, ahogy… szóval az ikercsillagok… Arany és Petőfi… meg Bartók és Kodály…szóval – Mennyi az érvénye a Juhász – Nagy László együtt emlegetésének?

J. F. Én tudom, hogy ezt akartad kérdezni. S nem azért sóhajtottam, mert nem akarok rá válaszolni. Volt. Tehát ez sok mindenből szövődött össze… Nem csak ketten voltunk ott fiatalok, együtt. Kormos Pista. Fodor Bandi. Mások. – Hanem ha azt kérdezed, kivel érzek rokonságot, szemlélődésben, világlátásban… az Tandori Dezső…

Az, az egy együtt születés volt, már szellemi születés volt, együtt növekedés volt… Később vele, nem velem, mert velem sose volt vitája, hanem a környezetének minden vitájával együtt is volt, és aztán hát a váratlan halála ezt az egész lehetőséget eltemette.

…

Van egy fajta jelen idejű indulata, valami élet átlagában, most nem személyekre bontom ezt, hanem indulatokra. Esztétikai és politikai indulatokra. Mondhatnám, ugye. Amelyik azt igyekszik, vagy azt… hát azt igyekszik bizonyítani, vagy arról igyekszik beszélni, vagy azt próbálja megkérdőjelezni, azt próbálja kérdésekben bizonyításképpen magyarázni, hogy ennek az 1945 utáni négy évtizednek az irodalma érvényes volt-e vagy nem. S ebben mi volt az érvényes, és mi nem volt az érvényes.

…

Én azt gondolom ennek ellenére, hogy érvényes az az irodalom, ami érvényeset tudott mondani. Bármikor. És bármilyen körülmények között. Ez lehet, hogy homályosnak tetszik így, de így igaz. És nem a megvalósítás időpontja, hanem a megvalósítás mikéntje, módja, ereje, szépsége, indulata és egyéb részlete határozza meg a mű, művek és a műsorozatok folyamatának a lényegét s jellegét.

Az Új Írást egyébként is kétségbe vonták, hiszen azért nem adtak rá pénzt, és ha nincs pénz, akkor nincs folyóirat. Most van az úgynevezett piacgazdaság, ami még nincs, de már van, mert van egy elmélet, amihez nincs piac. Ráadásul nekem, és nem vagyok vele egyedül, az a véleményem, hogy a kultúra, ezen belül az írott kultúra nem lehet áru. Azt nem lehet áruként eladni, mert az nem tudja önmagát eladni sem Magyarországon, sem Franciaországban, sem Angliában, sem másutt. Tehát a támogatásnak, vagy adott esetben az államnak valamilyen fajta támogatást … adnia kell, hogy fenn tudjon maradni. Nem tudja, egy lap nem tudja eltartani magát. Egy költő nem tudja fenntartani magát. Ha csak oda nem jutunk, ahová József Attila vagy Berda József vagy Fenyő László vagy mások. Hogy majd ívekkel megyünk emberekhez, hogy írja alá, jegyezze, hogy ő is előfizető a verseskönyvünkre vagy a regényünkre. Nem? Mint volt annak idején. Csakhogy nem áru, amit létrehozunk. Nem áru, amit termelünk. Írók, festők, szobrászok, költők. – Hanem, ha már a nemzet fogalmát is belehozzuk a beszélgetésbe, akkor az maga a megvalósult nemzet a műben. És az a megvalósult jövő, ami most jelen időben teremtődik a megteremtett művekben.

…

F. L. Emlékezetesen szép felolvasást tarottál tavaly a Tudományos Akadémián, a Széchenyi Akadémián, amikor felvettek. Elmondtál egy részletet az új eposzodból. Hallhatnánk erről az eposzról néhány szót?

J. F. Ez az eposz vagy éposz, ahogy írom mindig, meg fog jelenni, méghozzá igen gyorsan ez év könyvnapjára. Az eposzt 1991 decemberétől 92 márciusáig írtam. Címe: *Krisztus levétele a keresztről.* Ha régiesen vagy iskolásan mondanám, akkor azt mondanám, a tárgya 1956 ősze. De hát nem csak az a tíz nap, nyolc nap, hét nap, ami ennek a lobogása volt, vagy nem csak az a több hónap, ami ennek lángja, tüze, gyötrelme és háborúja volt. Hanem együtt az egész. Együtt az egész. A vers ugyanolyan formában íródott, mint a *Tékozló ország*. Tehát hosszú sorokban, négy soros versszakokban, *a b b a* rímeléssel. Hasonlóan a *Halottak királya* című époszhoz, ami az első kísérlet volt arra, hogy elmondjam, mi volt bennem. Nem általában, hanem mi volt bennem azon az őszön. Még akkor áttételesen, nem így, mint ebben az époszban, mert ez az éposz teljesen direkt. Persze legszívesebben azt a címet adtam volna neki, hogy *Egy konkrét vers*, mert végre egy konkrét vers, amiben nincs áttétel, nincsen mindenféle versbeli mitológiai alkalom, holott tele van mitológiai tényezővel és kulturális tényezővel, életrajzi örvényekkel és így tovább. De azért ez, azt kell mondjam, hogy ifjúságom néhány verse után a legkonkrétabb vers, amit életemben írtam.

…

Minden vers, minden költészet. Még a legdirektebb is, a legkonkrétabb is – hogy ezeket a szavakat használjam, amiket nem nagyon szeretek használni. És a látomás törvényei szerint fogalmazódott meg, soha másképp, az igazi költészet. Bármilyen esztétikai elképzelés is van mögötte. Racionalitás vagy nem, észszerűség vagy nem, szűkszavúság vagy nem, bőbeszédűség vagy nem. Hát tudod, ezer és ezer vita van a világon, a XX. század végének a költészeti lehetőségeiről és módszerbeli lehetőségeiről. Mégis a látomás törvényei szerint fogalmazódik meg. Tehát a látomás törvényei szerint kell majd az olvasónak értelmezni ezt az époszt. Nem a politikatörténet vagy nem az eseménytörténet számonkérési igézetével vagy ingerével, mert akkor, akkor eltéved az ítélet, vagy eltéved az indulat. És másfajta dolgot képzel, mint ami a versben magában van.

…

Most kéziratban van – az íróasztalomon, mert itt a munkaszobámban az ágyon – negyvenkét olyan vers, amelyekből nem jelent meg csak hét vagy nyolc darab. Ezek a versek módszerükben és természetükben Juhász Ferenc-versek természetesen, nyelvezetükben,

szókötéseikben, fogalmi-létükben, ihlet-modorukban, ha szabad mondanom, is Juhász Ferenc-versek. És mások, mint a *Föld alatti liliom* versei akár. És valamelyik nap, (nincsenek még legépelve, feleségem lassan, lassan gépeli őket, ahogy ideje engedi) valamelyik nap, remélem, mégiscsak könyv lesz belőle előbb vagy utóbb. De ezek, ennek a 89-től máig tartó én-állapotomnak, ugye a tükrei, és a tükrök tükrei tükrök egymásba tükrözések, melyben rengeteg a magányosság, és rengeteg a szomorúság... Hát jó lenne, hogyha megjelennének.

…

92 augusztusában volt, s van mindig Macedóniában, Strugában egy – magyarul ezt úgy mondanák, hogy – egy strugai költői esték című vagy nevű ünnepség. Ez egy hétig, öt napig, hat napig, egy hétig tartó ünnepség, ahol átadják az az évi díjazottnak ennek a strugai költői estéknek az aranykoszorúját. Hát ez mivel járt? Ez járt egyrészt egy káprázatos ünnepséggel, én hazaérve onnan, írtam [*a rendezőknek*] egy levelet, mert ezt nem lehetett nem megköszönni. Mert ez valami képtelenség, mert ott nem volt rá idő, mert ott egy olyan pörgésben és forgásban volt az ember, mint egy búgócsiga. Szóval az önmaga búgócsigája volt a történelmi időkben, vagy a strugai tóparton. Olyan ünnepséget szerveztek, mintha egy Verdi operában kellett volna nekem az opera főszereplőjeként fellépni. Ez valóban így is volt, ez így volt megrendezve. Tűzijátékkal, lóval, csikóval, vízeséssel, tűzesővel, angyalokkal, gyertyás lányokkal, koszorús fénykötegekkel, amit el tudsz képzelni. Nem tréfálok, káprázatos volt. Nem is számítottam rá, meg kell, hogy mondjam.

…

Szeretnék még sok mindent megírni. Énnekem van egy hosszúvers-tervem, amiről nem nagyon szoktam beszélni, már abból a babonából sem, nehogy kibeszélje az ember. Nem azért, hogy a másik megtudja, hanem a feszültséget töri szét, vagy feszültséget kristályosít, és akkor azok mint az üvegszálak, vagy mint a jégtűk, összetörnek. Ugye. Holott annak egy ilyen remegő, eleven, pulzáló, lüktető állapotnak kell lenni. Tehát egy olyan verset, ami a 960-as években 65, 64, 63, nem tudom pontosan, jutott eszembe, egy igen hosszú versre gondolj, amiben megpróbálnék a magam módján, tehát ahogy Juhász Ferenc erre képes, ezekre a kérdésekre válaszolni. Schrödingernek, talán a Schrödingernek, a fizikusnak van egy szép könyve, a Mi az élet? a címe, [ilyenre] gondolj. Hogy valahogy belenyúlni ebbe a titokba, a módszerébe, vagy nem tudom, ezt nem tudom. Most ezt azért mondom, mert azóta gyűlnek a jegyzeteim. Ezek a jegyzetek hol versszerűek, tehát hol versszerűen van

belőlük valami, hol jegyzetekben prózaszerűen vannak leírva. Amik 65-óta, vagy 64-óta gyűlnek, gyűlnek, gyűlnek. És kérlek, körülbelül kétszáz oldal jegyzet van. És most már azt gondoltam, hogyha még sokáig tart ez a csönd, tehát még ha sokáig bekupoláz ez a csönd, akkor más menekülési mód nincs, minthogy ezzel a verssel beépítsd magadat, és ebből a versből csinálj egy dübörgést magad körül. Egy ilyen égitest-forgást, hogy… hogy összetörjön a csönd.

Hát mire vágynék még ezen túl? Vágynék arra, hogy megérjem a 2000. esztendőt, ami már nincs olyan messze. Hogy… hogy szépségben, szerelemben, egészségben élhessek a családommal. És hogy egy olyan társadalom vegyen körül, ugye, amelyik nem szorít vissza egy gyerekkori szegénységbe, hanem amelyik megadja azt a lehetőséget mindnyájunknak, hogy otthon érezzük magunkat ebben a hazában.

***

A színekkel kiemelt szöveg, sajnos, hiányzik a lemezről. Emlékezetből, kérdéseimből idézem. Szerencsétlen kérdés volt, de jószándékú. Provokáltam, békéltetőnek szántam a válaszát, vallomást vártam tőle. Gyermeteg választ kaptam, mert az elsoroltak jeles költők ugyan, de a közvélekedés nem sorolta őket Juhász mellé ikercsillagnak. Kivált nem Tandorit, korban sem, jelenségnek sem. – A költő nemet sem mondott, igent sem.

Amúgy mindig tartózkodott attól, hogy évtizedeken át testvéri barátját nyilvánosan megszólja. Talán egy interjúban. Velünk a szerkesztőségben, négyszemközt inkább. A köztük keletkezett, másoktól gerjesztett feszültségről részletesebben szólt egy korábbi beszélgetésben. De ott is a barátságot hangsúlyozta, nem vetett össze költői rangokat, értékeket. És barátjának a halála után nem vitatkozott Nagy László megjelent naplójának súlyos bántásaival, vádjaival. Hanem testvérként búcsúzott tőle az Új Írásban, később pedig a zsoltáros, ölelő siratóban: Az üres járógép.

Hát ezért provokáltam őt az interjúban, ezért vártam „igent" kérdésemre. Gesztust vártam, megbocsátást, tizenöt évvel Nagy László halála után. S előző, barátságukat megrajzoló írásom végére azért írtam, hogy akkor, 1993-ban, „abban a lelkiállapotában nem tudott megbocsátani."

Mert milyen lelkiállapotban? Depressziót emlegettem. Ami olyan heves tiltakozásra késztette.

Minden oka meg lett volna a válságra. Megalázták azzal, hogy (szerkesztő- és alkotótársai!) kivégezték az Új Írást, szeretett folyóiratát. Esztéták, kihasználva, hogy a kulturális vezetés védőhálója megszűnt fölüle, támadásba lendültek ellene. A költők egy része nem tudta megbocsátani neki,

hogy amikor barátja, méltatója, Bata Imre, átvéve az És szerkesztését, gyakran közölte egész oldalas verseit. (Nagy teremtő korszaka volt, s nem akarta a saját lapját terhelni.) A Kacsa című bulvárlap sárral dobálta, s rosszkor jött a rádióhumorista paródiája is. Megszűnt a bőkezű kiadója, a lapok alig közölték, majd Ördögh Szilveszter a Tekintetben, s a Tiszatáj törődött vele. Azért volt boldog a strugai fesztivál nagydíjától, s panaszolta az interjúban a meg nem jelent verseket. Egy évre rá pedig titkolták előtte, hogy a kötete – 200 példányban jelent meg… Egykori barátja, tisztelője, Réz Pál azzal küldött neki vissza kéziratot a Holmitól, hogy náluk demokrácia van, és a rovatvezetőnek nem tetszenek a versei.

Ki nem lett volna, egy nagyszerű, meredeken emelkedő pálya utáni ilyen mélyrepülésben nemhogy szomorú, vagy keserű, hanem depressziós?